

Shchodennyk. *Lystuvannia* [Vasylenko M.P. *Selected Works: in 3 vols. Vol. 3. Recollections. Diary. Letters*]. Kyiv: Vydavnytstvo «Yurydychna dumka». [in Ukrainian].

13. Kopeychikov, N. (1864). *Geograficheskie ocherki Harkovskoy gubernii, sostavennyye N. Kopeychikovym* [Geographical Essays of Kharkov County, written by N. Kopeychikov]. Novocherkask: Tipografiya Voyska Donskogo. [in Russian].

14. Frolova, T. (2014). Biblioteka – mudrist knih i shchedrist sertsia [The library is the wisdom of books and the generosity of the heart]. *Bibliotekna planeta*, 4, p. 32. [in Ukrainian].

15. Berezhnyi, S.V. (1996). Z rozvytku narodnoi osvity v Putyvl'skomu poviti Kurskoi hubernii v kintsi XIX st. [From the development of public education in Putyvl county of Kursk province at the end of the XIX cent.]. Abstracts of Papers '96: *Tretia Sumska naukova istoryko-kraieznavcha konferentsiia*. (p. 107). Sumy. [In Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 06.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.*

УДК: 377:738](477.52)«189/190»

О.О. Белько

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ ГОНЧАРНОГО ВИРОБНИЦТВА НА ПОЛТАВЩИНІ В ЗЕМСЬКИЙ ПЕРІОД (НА ПРИКЛАДАХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ГЛИНСЬКА (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Стаття присвячена реалізації заходів Полтавського губернського земства з відкриття земських гончарних навчальних закладів Глинська. Аналізуються етапи вирішення проблем, що поставили перед органами земського самоврядування від організаційних питань до донесення населенню новітніх прийомів виготовлення продукції. Наводяться приклади вирішення кадрових питань, які поставали на часі, і як Полтавське губернське земство реалізувало свої задуми з оснащення майстерень та матеріально-технічної бази закладів. Подаються відомості про очікування і ставлення місцевого населення до земських гончарних навчальних закладів, з питань технології виготовлення і оздоблення глиняних виробів.

Ключові слова: Полтавське губернське земство, губернська управа, гончарні навчальні заклади, Роменський повіт.

Упродовж останньої чверті ХІХ – початку ХХ століття найбільш активним у розвитку кустарних промислів було Полтавське губернське земство.

Переглядаючи в історичній перспективі організаційні форми шкільної діяльності земства, слід зазначити, що органи місцевого самоврядування йшли на зустріч вимогам народного життя, а потреба в освіті знаходила відгук і реагування. Розуміння земством значущості гончарства як поліфункціонального явища було покликане до життя суспільними вимогами.

Розвиток місцевої обробної промисловості складав одну з основних турбот Полтавського губернського земства і знаходився у прямій залежності від рівня технічних навиків промислової частини населення. Розповсюдження знань такого роду стало головною метою земських захо-

дів, спрямованих на покращення місцевого виробництва. Розвиток навчальних закладів у губернії у останні три-чотири роки ХІХ ст. свідчив про розміри існуючої потреби у ремісничих знаннях, задовольнити котру прагнули як губернське, так і повітові земства. З 34-х губерній Російської імперії Полтавське губернське земство упродовж 1899–1908 рр. займало І місце з розвитку мережі спеціалізованих навчальних закладів [16, с. 182].

Поширення освітньої діяльності викликало потребу у систематизації та об'єднанні окремих її частин. Найбільше було зроблено у професійній освіті [18, с. 218]. На державному рівні все частіше зверталася увага на шкільництво як форму передачі сучасних знань у середовищі гончарів [2, с. 208].

Предметом дослідження є організаційні заходи Полтавського губернського земства щодо діяльності гончарних навчальних закладів Глинська Роменського повіту.

1900 року Глинська гончарна навчальна майстерня Роменського повіту розпочала свою роботу [3, с. 54] з метою «розширення і покращення гончарного промислу; поліпшення якості виробів, що було в прямій залежності від правильного застосування різноманітних сортів місцевих глин; удосконалення складу полив та фарб; впровадження в місцеве виробництво нових видів гончарної продукції, виготовлення якої мало б перспективи на розвиток, не виходячи за межі кустарного промислу» [17, с. 57]. У школі навчалося 7 учнів. Із року в рік число їх змінювалося. Повітовою управою у 1907 році контингент учнів було збільшено до 30 осіб. Це свідчило про рівень довіри до майстерні з боку кустарів і перспективи її впливу на промисел. На початку діяльності майстерні право першості навчання надавалося дітям місцевих гончарів, земство їх підтримувало призначенням щомісячних стипендій від 2 до 3 руб. Поступово, в межах терміну навчання, їх розмір збільшувався до 6 руб. [10, с. 122]. На посаду керівника-майстра земської гончарної майстерні було запрошено В. Маркіна, який доти працював у Опішненській зразковій гончарній навчальній майстерні Полтавського губернського земства. Хоча він і добре знав гончарну справу, але через відсутність організаторських здібностей невдовзі його було звільнено.

Для поліпшення організації практичної роботи земство запросило спеціаліста з випалювання, розробки полив та емалей (фахову підготовку здобув у керамічній школі в Бунцлау, мав практичний досвід гончарного виробництва). Уже найближчим часом на виставках можна було побачити чудові вироби, виготовлені учнями [13, с. 36]. Здавалося, Глинській гончарній навчальній майстерні вдалося налагодити навчально-виробничий процес, але невдовзі новопризначений завідувач за сімейними обставинами залишив місце роботи [12, с. 79].

Виконуючим обов'язки завідувача майстернею Роменська повітова управа призначила П. Забело, в минулому майстра Мальцевських заводів. Йому були знайомі рецепти полив, підібрані до місцевих глин інструктором-керамістом

Міністерства землеробства Є. Більфельдом [6, с. 229]. З 1904 року навчальний процес Глинської гончарної майстерні очолював А.А. Реріх, котрий тривалий час практикував виготовлення полив і ангобів у лабораторії Петербурзького технологічного інституту [7, с. 7]. Його помічниками стали викладачі виготовлення посуду П. Забело й П. Добро-різ, який закінчив Миргородську художньо-промислову школу імені Миколи Гоголя і навчав мальовці й виготовленню форм [10, с. 124–125].

На початку навчання було зосереджено увагу на освоєнні традиційних етапів гончарювання: виготовленні посуду на гончарному крузі, відливанні з гіпсових форм, ліпленні, малюванні й самостійному випалюванні [8, с. 329]. Починаючи з виготовлення найпростіших форм (миски, горщики), шкільне виробництво поступово вдосконалювало технологічний рівень. Позитивом було те, що в орнаментуванні використовували місцеві мотиви. У процесі навчання було сформовано певний доробок учнівських гончарних виробів (70 різновидів) [12, с. 79].

З 1906 року художником-керамістом і заступником завідувача майстерні працював відомий фахівець, випускник Коломийської гончарної школи Осип Білоскурський [19, с. 62]. Упроваджуючи на Полтавщині техніку риткування побіленого посуду, він вивчав місцеві традиції, реалізуючи знання на практиці. З мистецтвом орнаменту й народною гончарною пластикою учнів знайомив викладач А.Л. Андрущенко [8, с. 329].

Художні засади були зорієнтовані на традиції місцевого гончарства, хоча й не вдалося уникнути робіт еkleктичних, недовершених, що було властивим для мистецьких закладів земського періоду.

Досягнення певної стабільності в організації навчання дало поштовх до її реформування.

1908 року Глинську гончарну навчальну майстерню Роменського повіту було реорганізовано у Глинську школу інструкторів гончарного виробництва Міністерства землеробства та землевпорядкування з трирічним курсом навчання [8, с. 329], що було викликано потребою часу й стало початком вирішення кадрової проблеми в губернії. Метою роботи Глинської школи інструкторів гончарного виробництва стала «підготовка інструкторів для кустарів гончарного промислу й поліпшення місцевого кустарного виробництва» [4, с. 220]. З погляду художнього виховання найбільш ефективним періодом для школи стали 1908–1913 роки. Питаннями організації шкільної діяльності і навчальним процесом керували Опікунська і Педагогічна ради. Згідно з навчальними програмами, складеними завідувачем А.Ф. Гофманом і інженером-техніком Міністерства землеробства та державного майна, професором кераміки Санкт-Петербурзького технологічного інституту О.М. Соколовим, проводилися лабораторні дослідження, експерименти, пов'язані із виготовленням полив'яного посуду з місцевих глин. У хімічній лабораторії школи, обладнаній на той час новітніми приладами і забезпеченій необхідними реактивами, проводили

досліди, кінцевою метою яких було отримання водостійкого черепка й поливи з подальшим виготовленням різних глиняних виробів [11, с. 148].

Гончарні вироби учнів експонувалися на Всеросійській кустарно-промисловій виставці 1902 року у Санкт-Петербурзі; 1904 року на сільськогосподарській та кустарній виставці у м. Глухові Чернігівської губернії були нагороджені медаллю Міністерства фінансів; у 1906, 1907, 1908, 1912 роках виставлялися на губернських сільськогосподарських та кустарних виставках у Ромнах, на Другій кустарній виставці у м. Києві 1909 року та у 1913 році на Всеросійській кустарно-промисловій у м. Санкт-Петербурзі [3, с. 54]. Досягнення багато в чому залежали від підтримки земства – фінансової, організаційної. Як зазначав професор кераміки О.М. Соколов, «до честі Роменського земства потрібно зауважити, що воно надає кошти на майстерню» [1, арк. 18].

Фінансувався заклад із бюджетів трьох рівнів: повітового, губернського та Міністерства землеробства. Одноразове асигнування губернської управи на технічне обладнання складо 2500 руб. Щорічне утримання майстрів гончарної справи (дольова участь) у середньому становило 650 руб. [14, с. 395]. Від уряду Роменське повітове земство отримувало допомогу в сумі 600 руб. щорічно [15, с. 3].

Глинська школа інструкторів гончарного виробництва позитивно впливала на розвиток місцевого гончарного промислу. Глинські майстри безкоштовно користувалися послугами викладачів майстерні й устаткуванням (шаблонами, формами). Вони також купували в майстерні складові полив за доступними цінами [12, с. 122].

Для гончарів-практикантів школа стала центром удосконалення гончарної майстерності [12, с. 223]. 1910 року Опікунська рада надіслала лист Роменській земській управі, в якому йшлося, що запровадження системи відвідування школи практикантами дає позитивні результати. Для місцевих гончарів школа стала єдиною можливістю вдосконалювати гончарну майстерність [5, с. 223].

У 1918 р. школа інструкторів гончарного виробництва була в черговий раз реорганізована, цього разу в художньо-керамічну школу. Відповідно до резолюції Глинської міської ради робітничих і селянських депутатів від 5 вересня 1920 р. діяльність інструкторської гончарної школи упродовж останніх п'яти років оцінено позитивно. Зазначено, що школа користувалася значною популярністю не лише у власній країні, а й за її межами, завдяки самовідданій праці педагогічного колективу, очолюваного А. Гофманом [10, с. 130].

Належне технічне оснащення закладу, зокрема наявність 3-х горнів, проведення хімічних дослідів у шкільній лабораторії, вишукування шляхів поліпшення якості гончарного виробництва – це ті складові, що впливали на формування фахівця-інструктора, методиста, художника, лаборанта, які могли надавати належну теоретичну й практичну допомогу, що вкрай потрібна була гончарям осередків Полтавської губернії [9, арк. 72].

Глинська школа інструкторів гончарного виробництва сприяла розвиткові місцевого гончарства, яке вимагало досконалого знання умов та особливостей цього району. Вона також виконала історичну місію щодо поліпшення технологічного й художнього рівнів гончарного промислу на Полтавщині. Про рівень навчальної роботи в школі засвідчують відзнаки, грамоти.

Відкриття гончарних навчальних закладів Глинська було закономірним явищем, зумовленим державною політикою підтримки кустарних промислів. Діяльність Полтавського губернського земства з розвитку шкільництва була найефективнішою з-поміж інших земств. Його досвід роботи в збереженні локальних особливостей гончарства, розвитку національних традицій, інтеграції у міжнародний культурний простір вивчався і продовжує вивчатися на державному рівні.

ДЖЕРЕЛА

1. В отдел сельской экономики и государственной статистики Министерства земледелия и государственных имуществ. Кустарного техника А. М. Соколова отчет. Государственный музей-заповедник украинского гончарства в Опішному, Національний архів Українського Гончарства, ф. 8, оп. 2, од. зб. 3. 40 арк.
2. Голицын Ф. С. Кустарное дело в России. Исторический ход развития кустарного дела в России. Деятельность правительства, земств и частных лиц / Ф. С. Голицын. – СПб : Типография В. Ф. Киршбаума, 1904. Том 1. Часть 1. 260 с.
3. Жук В. Н. Наш рідний край (з історії освіти Полтавщини в до-революційний період) / Жук В. Н. [та ін.]. Полтава : Друкарня видавництва «Полтава», 1991. Вип. 12. 87 с.
4. Журналы и доклады 44-го очередного Роменского Уездного Земского Собрания 1908 года. Ромны : Типография бр. Дельберг, 1909. 464 с.
5. Журналы и доклады 47-го Роменского Уездного Земского Собрания 1911 года. Ромны : Типография Р. Г. Дельберг, 1912. 326 с., 116 с.
6. Журналы и доклады XXXIX очередного Роменского уездного Земского Собрания. Ромны : Типография бр. Э. и Н. Дельберг, 1904. 244 с. 76 с.
7. Исследования сырых гончарных материалов. Иллюстрированный ежегодник Торгово-промышленный мир России. Петроград : «Т-во Худож. Печати», 1916. Отдел IV. Часть IV. 20 с.
8. Лашчук Ю. Керамічний осередок у Глинську. Українське гончарство: національний культурологічний щорічник. За роки 1996–1999. Опішне : Українське народознавство, 1999. Кн. 4. 656 с.
9. О пособиях Киевской губернской земской управе на развитие кустарного производства. Центральный государственный исторический архив у Львові, ф. 395, оп. 1., од. зб. 2724, арк. 72.
10. Овчаренко Л. Гончарні школи містечка Глинськ Роменського повіту Полтавської губернії (кінець XIX – початок XX ст.). *Український керамологічний журнал*. 2004. № 1. С. 119–132.
11. Отчет Полтавской губернской земской управы за 1910 год. Полтава : Типо-литография И. Д. Фришберг, 1911. Вып. 1. 237 с., 194 с.
12. Отчет Роменской уездной управы за 1903 год. Ромны : Типография Э. и Н. Дельберг, 1904. 230 с.
13. Полтавское губернское земское собрание XXXIX очередного созыва (30 ноября – 10 декабря 1903 года). Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1904. 655 с.
14. Полтавское губернское земское собрание XXXVII очередного созыва (Стенографический отчет). (29 ноября – 10 декабря 1901 года). Полтава : Типо-Литография торгового дома «Л. Фришберг», 1903. 538 с.
15. Полтавскому губернскому земскому собранию XL очередного созыва Ревизионной комиссии Доклад 1904 года. Полтава : Типо-Литография Л. Фришберга, 1904. 45 с.
16. Пошивайло О. М. Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна. Київ : Молодь, 1993. 408 с.
17. Соколов А. Н. Гончарные кустарные учебные заведения (Отчет 1900–1901 гг.). *Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России*. СПб. : Типография В. Киршбаума, 1903. Т. VII. С. 51–68.
18. Черговому Полтавському Губернському земському Зібранню Губернської земської управи Доклади 1917 р. Полтава : Електрон. друкарня Л. Фришберга, 1918. Вип. I. 274 с.

19. Школьна О. До питання термінології пічної кераміки: еволюція вогнищ, печей, камінів, кахляних «кухонь», плит. *Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті*. 2009. Вип. 1, 2. С. 60–70.

Belko O.O. Training of pottery specialists in the Poltava region during the zemstvo period (using the examples of educational institutions of Hlyns'k (late XIX – early XX century))

During the last quarter of the 19th – beginning of the 20th centuries, the Poltava Provincial Zemstvo was the most active in the development of handicrafts.

The development of local manufacturing industry was one of the main concerns of the Poltava provincial zemstvo, and it was directly dependent on the level of technical skills of the industrial part of the population. The dissemination of knowledge of this kind has become the main goal of zemstvo events aimed at improving local production.

The article gives the stages of development and formation of the Hlyns'k local pottery educational institutions, it shows what problems the Zemstvo self-government bodies faced and how, at each stage, they were solved.

In 1900, the Hlyns'k pottery training workshop of Romny District began its work. The goal of the pottery workshop was to expand and improve pottery, improve product quality, which was directly dependent on the proper use of various varieties of local clays, improve the composition of glaze and paints, introduce new types of pottery products into local production, the manufacture of which should have prospects for development, without going beyond handicraft boundaries.

At the initial stage, training was focused on mastering the traditional methods of pottery: making dishes on the potter's wheel, casting from plaster molds, sculpting, drawing and self-firing. Starting with the production of simple forms (bowls, pots), school production gradually improved the technological level. The positive thing was that local motifs were used in the ornamentation.

In 1908, the Hlyns'k pottery training workshop of Romny District was reorganized into the Hlyns'k school of pottery trainers of the Ministry of Agriculture and Land Management with a three-year training course, which was the need of the time and was the beginning of solving the manpower problem in the province.

In 1918, the school of pottery trainers was once again reorganized, this time into an art and ceramic school.

The opening of the Hlyns'k pottery educational institutions was a natural phenomenon, due to the state policy of supporting handicrafts. The activity of the Poltava provincial local council (Zemstvo) on the development of schools was the most effective among other Zemstvos.

Key words: the Poltava provincial local council (zemstvo), provincial government, pottery educational institutions, Romny district.

REFERENCES

1. Natsionalnyi arkhiv Ukrainkoho Honcharstva, f. 8, op. 2, od. zb. 3.
2. Goliczy'n, F.S. (1904). *Kustarnoe delo v Rossii. Istoricheskij khod razvitiya kustarnogo dela v Rossii. Deyatel'nost' pravitel'stva, zemstv i chastnykh licz. (Tom 1). (Part 1). [Handicraft business in Russia. The historical course of the development of handicraft in Russia. Activities of the government, zemstvos and individuals]*. Vol. 1. Saint Petersburg: Publisher V. F. Kirshbauma. [in Russian].
3. Zhuk, V.N. (1991). *Nash ridnyi kraj (z istorii osvity Poltavshchyny v dorevoliutsiyni period)*. [Our native land (from the history of education of Poltava in the pre-revolutionary period)]. Issue. 12. Poltava: Publisher vydavnytstva «Poltava». [in Ukrainian].
4. *Zhurnaly i doklady 44-go ocherednogo Romenskogo Uezdnogo Zemskogo Sobraniya 1908 goda. (1909). [Magazines and reports of the 44th regular Romny County Zemstvo Assembly of 1908]*. Romny: Publisher br. Del'berg. [in Russian].
5. *Zhurnaly i doklady 47-go Romenskogo Uezdnogo Zemskogo Sobraniya 1911 goda. (1912). [Magazines and reports of the 47th Romny County Zemstvo Assembly 1911]*. Romny: Publisher R.G Del'berg. [in Russian].
6. *Zhurnaly i doklady XXXIX ocherednogo Romenskogo uezdnogo Zemskogo Sobraniya. (1904). [Magazines and reports of the 39th next Romny County Zemstvo Assembly]*. Romny : Publisher R.G. Del'berg. [in Russian].
7. *Issledovaniya syrykh goncharykh materialov. Illyustrirrovannyi ezhegodnik Torgovo-promyshlennyj mir Rossii. (1916). (Otdel IV. Chast' IV). [Research on raw pottery materials. Illustrated Yearbook Russian Commercial and Industrial World.]*. (Division IV. Part IV). Petrograd: «T-vo Khudozh. Pechati». [in Russian].
8. Lashchuk, Y. (1999). *Keramichnyi osередok u Hlynsku. [Ceramic cell in Hlyns'k]. Ukrainke honcharstvo: natsionalnyi kulturolohichnyi shchorichnyk. Za roky 1996–1999. [Ukrainian pottery: national cultured yearbook. 1996–1999.]*, (4). Opishne: Ukrainke narodoznavstvo. [in Ukrainian].
9. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv u Lvovi, f. 395, op. 1, od. zb. 2724. [in Ukrainian].

10. Ovcharenko, L. (2004). Honcharni shkoly mistechka Hlyns'k Romenskoho povitu Poltavskoi hubernii (kinets XIX – pochatok XX st.). [Pottery schools of the town of Glins'k of Romensky region of the Poltava governorate (ending of the nineteenth – beginning of the twentieth century). *Ukrainskyi keramologichnyi zhurnal – Ukrainian ceramic journal*, 1, pp. 119–132. [in Ukrainian].

11. *Otchet Poltavskoj gubernskoj zemskoj upravy za 1910 god. (1911). [Report of the Poltava Provincial Zemstvo Council for 1910]. Issue. 1. Poltava: Publisher I.D. Frishberg. [in Ukrainian].*

12. *Otchet Romenskoi uездnoj upravy za 1903 god. (1904). [Report of the Romensky district council for 1903]. Romny: Publisher E. i N. Del'berg. [in Ukrainian].*

13. *Poltavskoe gubernskoe zemskoe sobranie XXXIX ocherednogo sozyva (30 noyabrya – 10 dekabrya 1903 goda). (1904). [Poltava Provincial Zemstvo Assembly of the XXXIX regular convocation (November 30-December 10, 1903)]. Poltava: Publisher L. Frishberga. [in Ukrainian].*

14. *Poltavskoe gubernskoe zemskoe sobranie XXXVII ocherednogo sozyva (Stenograficheskij otchet). (29 noyabrya - 10 dekabrya 1901 goda). (1903). [Poltava Provincial Zemstvo Assembly of the XXXVII regular convocation (Verbatim report). (November 29 - December 10, 1901)]. Poltava: Publisher torgovogo doma «L. Frishberg». [in Ukrainian].*

15. *Poltavskomu gubernskomu zemskomu sobraniiu XL ocherednogo sozyva Revizionnoj komissii Doklad 1904 goda. (1904). [Poltava Provincial Zemstvo Assembly XL of the next convocation of the Revision Commission Report 1904]. Poltava: Publisher L. Frishberg. [in Ukrainian].*

16. Poshyvailo, O.M. (1993). *Etnohrafiia ukrainskoho honcharstva: Livoberezhna Ukraina. [Ethnography of Ukrainian Pottery: Liberation of Ukraine]. Kyiv: Molod. [in Ukrainian].*

17. Sokolov, A.N. (1903). *Goncharnye kustarnye uchebnye zavedeniya (Otchet 1900–1901 gg.) [Pottery artisanal educational institutions (Report 1900–1901)]. Otchety i issledovaniya po kustarnoi promyshlennosti v Rossii, vol. VII, pp. 51–68. Sankt Peterburg: Publisher V. Kirshbauma. [in Russian].*

18. *Cherhovomu Poltavskomu Hubernskomu zemskomu Zibranniu Huberskoi zemskoi upravy Doklady 1917 r. (1918). [Chergovoy of Poltava Provincial Zemstvo Zibranniya of Provincial Zemstvo Administration Report 1917 p.]. Issue. 1. Poltava: Elektrych. Publisher L. Frishberha. [in Ukrainian].*

19. Shkolna, O. (2009). *Do pytannia terminolohii pichnoi keramiki: evoliutsiia vohnyshch, pechei, kaminiv, kakhlianykh „kukhon”, plyt. [Prior to the catering of ceramic ceramics: evolucy of furnishings, stoves, stones, kakhlyanyh “kitchens”, stoves. Traditions and innovations in higher education in architecture and art]. Tradysii ta novatsii u vyshchii arkhitekturno-khudozhnii osviti. – Traditions and innovations in architectural and architectural decoration, 1, 2, pp. 60–70. [in Ukrainian].*

*Стаття надійшла до редакції 11.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.*

УДК 94(477.51)«19»:35.078:314.151.3:61

**М.А. Якименко
О.М. Краснікова**

УЧАСТЬ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ЗЕМСТВА У ДІЯЛЬНОСТІ «ОБЛАСНОЇ ЗЕМСЬКОЇ ПЕРЕ- СЕЛЕНСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» (1908–1918 рр.)

У статті проаналізована участь Чернігівського земства у діяльності «Обласної земської переселенської організації», яка була створена у роки столипінської аграрної реформи для сприяння українським селянам у їх прагненні переселитися на казенні землі Азіатської Росії з метою забезпечення кращих умов господарювання на землях, виділених центральними органами влади для безземельних і малоземельних селян центрально-чорноземних губерній, які брали активну участь в аграрних заворушеннях під час революції 1905–1907 років. Створена в умовах активізації аграрних перетворень, запланованих урядом Петра Столипіна, земська організація ставила перед собою мету надати всебічну допомогу у розв'язанні аграрного питання в Російській імперії. Отже, Обласна земська переселенська організація брала участь у заходах Головного управління землеробства і землевпорядкування на усіх етапах переселення селян, починаючи від формування переселенських контингентів і закінчуючи їх облаштуванням на нових місцях. У дослідженні використано низку архівних джерел, які вперше включені до наукового обігу.

Ключові слова: Російська імперія, Україна, Чернігівське земство, міграції, обласна земська організація.

Трудова міграція у сучасному світі є важливим чинником соціально-економічних проблем як регіонів, звідки йдуть у пошуках кращої долі малозабезпечені мешканці краю, так і тих держав, які є об'єктом міграційних процесів. Звідси стає зрозумілим зростання інтересу дослідників до того досвіду міграції населення, який мав місце у вітчизняній історії на рубежі XIX–XX ст., коли переселенський рух охоплював мільйони людей.

В існуючій літературі міграційні процеси на території Російської імперії висвітлені досить ґрунтовно, хоча окремі сюжети з даної проблематики ще потребують певної уваги своїх дослідників. Громадськості мало що відомо, наприклад, про діяльність «Обласної земської переселенської організації».

Метою даного повідомлення є з'ясування участі Чернігівського земства у діяльності згаданої організації у той історичний відрізок часу, коли міграційні процеси на території України сягнули свого апогею.

Причиною масових міграцій українців загалом і чернігівського селянства зокрема був комплекс соціально-економічних і політичних факторів, які, врешті-решт, і змусили десятки тисяч селянських родин на початку XX ст. покинути рідну домівку, щоб у Поволжі, Сибіру, на Далекому Сході чи Середній Азії знайти омріяну площу сільськогосподарських угідь, яка б могла забезпечити їх продуктами харчування та вкрай необхідними фінансовими ресурсами. Відомий фахівець аграрного питання з сіверського краю Михайло Рклицький, який тривалий час працював економістом Полтавського губернського земства, в одній із своїх праць вказував на такі фактори масових міграцій, як незадовільне економічне становище основної маси селянства та наявність у полтавському і